

ПАРТІЯ “СМЕР” В ПОЛІТИЧНІЙ СИСТЕМІ СЛОВАЦЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

Феноменом політичного життя сучасної Словаччини стала партія “Смер” (словацькою – “Smer”, що означає українською – “Напрямок”). Впродовж декількох років, заснована у грудні 1999 р. представниками різних ідейних платформ, насамперед лівоцентристського і ліберального спрямування, ця новостворена партія зуміла перетворитися у впливову парламентську політичну силу країни. Головну роль у становленні партії та її структур зіграв лідер-засновник – один із наймолодших авторитетних словацьких політиків Роберт Фіцо, який вийшов із рядів посткомуністичної Партії демократичної лівниці (ПДЛ).

Голова партії “Смер” р.Фіцо – 1964 року народження, закінчив юридичний факультет Братиславського університету. З 1992 р. – депутат НР СР. У 1994-2000 рр. р.Фіцо був водночас офіційним представником Словаччини в Європейському суді з прав людини (м. Страсбург), членом Парламентської Асамблеї Ради Європи. Лідер партії “Смер” – представник нового покоління у словацькій політиці. Це – енергійний, цілеспрямований і вольовий політичний діяч, який, можливо, ніколи публічно дає дещо безкомпромісні оцінки дії політичних опонентів і влади. Він постійно пропагує необхідність введення “нових облич” у політику та на вищі щаблі державної влади СР, вважаючи це ефективним засобом боротьби проти бюрократії і корупції в країні. Саме р.Фіцо у 2002 р. – напередодні парламентських виборів висунув ультраревольюційну ідею, що особи, які уже працювали в центральних органах державної влади СР – хоча б на рівні міністерств, не повинні включатися до складу нової влади. Передвиборчу кампанію 2002 р. партія “Смер” веде під гаслами наведення порядку і дотримання законності в Словаччині.

Під час виборів 20-21 вересня 2002 р. до Національної Ради Словачької Республіки (НР СР) партія "Смер" мала великий шанс отримати найбільше голосів виборців і навіть очолити нову правлячу коаліцію та грати головну роль у формуванні коаліційного Кабінету Міністрів СР. Протягом декількох місяців до парламентських виборів – включаючи серпень 2002 р. партія "Смер" постійно займала, згідно з даними регулярних соціологічних опитувань, перше місце в рейтингу словацьких політичних сил. До НР СР обирається 150 депутатів за партійними списками строком на чотири роки. Партія "Смер", безумовно, не претендувала на одноосібне завоювання більшості у складі новообраної НР СР, але могла посісти за результатами парламентських виборів 2002 р. до 50 депутатських місць. Це дозволило б їй, як найвагомійшій парламентській силі, отримати, згідно з Конституцією СР, офіційне доручення від президента СР на формування нової влади.

Відповідно з таким президентським дорученням лідер партії "Смер" міг вести переговори про підбір політичних партнерів для створення правлячої коаліції на виборчий період 2002-2006 рр. та формувати персональний склад коаліційного Кабінету Міністрів. р.Фіца напередодні парламентських виборів 2002 р. словацькі політики, політологи і громадськість вважали найбільш ймовірним претендентом на пост прем'єр-міністра СР.

Та, переважно з причин суб'єктивного характеру, у першу чергу через помилки в плануванні і здійсненні передвиборчої кампанії – конфронтаційні методи і надміру агресивне її ведення, невдалий розрахунок інтенсивності та піку передвиборчих акцій та інші прорахунки партія "Смер" втратила шанс на перемогу. Вибори виграв блок чотирьох правих партій – Словацький християнсько-демократичний союз (СХДС), Партія угорської коаліції (ПУК), Християнсько-демократичний рух (ХДР) та партія Альянс незалежного громадянина (аббревіатура словацькою – АНО). Лідер СХДС М.Дзурінда у жовтні 2002 р. знову очолив коаліційний Кабінет Міністрів.

Таблиця 1
Результати виборів 20-21 вересня 2002 р. до НР СР¹

№ п/п	Партія	Відсоток голосів виборців	Кількість виборців (чол.)	Депутати НР СР (чол.)
1.	Рух за демократичну Словаччину – народна партія	19,50	566691	36
2.	Словацький християнсько-демократичний союз	15,09	433953	28
3.	Партія "Смер"	13,46	387100	25
4.	Партія угорської коаліції	11,16	321069	20
5.	Християнсько-демократичний рух	8,25	237202	15
6.	Партія "АНО"	8,01	230309	15
7.	Комуністична партія Словаччини	6,32	181872	11

Як свідчать дані Таб.1, партія "Смер" отримала на парламентських виборах 2002 р. понад 387 тис. голосів виборців (13,46%) і має 25 депутатів у новообраному складі НР СР. Для новоствореної політичної сили, яка функціонувала на словацькій політичній сцені менше трьох років, це – значне досягнення. "Смер" перетворилася у відносно короткий строк після заснування із позапарламентської у парламентську партію.

Слід мати на увазі, що в складі попереднього парламенту СР партія "Смер" все таки була представлена з 1999 р., але в одній особі – р.Фіцо, який у 1998 р., обіймаючи пост заступника голови ПДЛ, був обраний до НР СР за партійним списком посткомуністів. Але в 1999 р. через ідейний та особистий конфлікт з ортодоксально-промарксистський керівництвом демонстративно вийшов із рядів ПДЛ, залишився "незалежним" депутатом парламенту і почав формувати власну партію.

Виятково важливим джерелом для конкретно-історичного дослідження становлення і еволюції політичних партій є матеріали центральних партійних архівів. На жаль, це джерело зовсім недостатньо використовується вченими-суспільствознавцями, насамперед істориками і політологами. У

нашому розпорядженні є значна кількість документів і матеріалів з Архіву партії "Смер" (м. Братислава), доступ до яких було люб'язно забезпечено наприкінці 2002 р. керівництвом і особисто генеральним менеджером партії Ігорем Федерічем.

Аналіз протоколів засідання керівних органів – Президії та Координаційної Ради партії "Смер", програмних документів партії та матеріалів партійних з'їздів засвідчує, що ідейна еволюція та партійне будівництво впродовж 1999-2002 рр. здійснювалися інтенсивно, але не без проблем і в досить складних політичних умовах. Партія "Смер" від засновницького з'їзду в грудні 1999 р. (м. Ступава) формувалася як альтернативна політична сила існуючим "політизуючим" партіям Словаччини. р.Фіцо на перших порах проголошував курс на створення і розбудову партії "Смер" як принципово нового об'єднання, не пов'язаного жорстко ні з якою ідеологією. Партія, на його думку, повинна була керуватися прагматизмом і національно-державними інтересами Словаччини.

У організаційному плані керівництво партії "Смер" не висувало завдання швидкого масового нарощення членської бази. Як підкреслював лідер р.Фіцо у виступі на надзвичайному з'їзді партії "Смер" 5 квітня 2001 р. в зв'язку із майбутніми парламентськими виборами 2002 р.: "Партія може мати двадцять тисяч членів і жодних результатів. Маймо краще 500-1000 абсолютно активних людей – і виграємо".²

Тому партія "Смер" будувалася з перших днів існування як компактна політична структура. Відповідно до рішень керівних партійних органів у ряди партії, зазвичай, не приймалися особи, які раніше були членами інших партій і з кон'юнктурних причин намагалися перебігти до прогресуючої нової політичної сили. Не могли стати членами партії "Смер" і скомпрометовані антисуспільними діями особи.

Згідно з узагальнюючими статистичними матеріалами щодо складу членської бази партії на 28 травня 2000 р., за півроку існування партійні організації та клуби "Смер" функціонували уже майже у всіх регіонах Словаччини. А кількість членів партії складала 1110 чоловік. За якісними показниками членської бази, зокрема освітнім рівнем і віком, партія "Смер" уже на той час була об'єднанням переважно

людей з вищою і повною середньою освітою у віці в основному до 45 років.

Таблиця 2

Склад членів партії "Смер" за освітою і віком
(на 28 травня 2000 р.)³

Показник	Чоловік
<i>Освіта</i>	
- основна і неповна середня	119
- повна і спеціальна середня	396
- вища	585
<i>Вік</i>	
18-25 років	102
26-30	121
31-35	141
36-40	161
41-45	213
46-55	272
56-75	60
<i>Всього</i>	<i>1110</i>

Таким чином, дані статистичного обліку членів партії "Смер" (таб.2) свідчать про те, що на першому етапі існування нової політичної сили СР це була партія в основному молодій високоосвіченій інтелігенції і спеціалістів. Цікаво, що з-поміж осіб з вищою освітою основну масу склали економісти – 116 чол. та спеціалісти технічного профілю – 218 чол.⁴

Інші статистичні дані – щодо регіональних організацій партії "Смер" на кінець травня 2000 р. підтверджують, що найбільше прихильників партія мала у великих словацьких містах. Так, в столиці – м. Братиславі було 213 членів партії "Смер", у другому за кількістю населення місті Словаччини – Кошице – 138 чол.⁵ Характерно, що загалом у Східній Словаччині – на території Кошицького і Пряшівського країв, які є одними із найменш розвинутих у господарському плані регіонів СР, і, відповідно, територіями з найбільшими соціальними проблемами, зокрема, рівнем безробіття в 23-25% працездатного населення, уже з початку існування партії "Смер" було сконцентровано більше третини членів партії – 398 чол.⁶

Протягом наступних – 2001-2002 рр. чисельність членів партії “Смер” різко не збільшувалася, хоча в територіальному розрізі найшвидше зростала чисельність її братиславської організації. Зміцнилося інтелектуальне ядро як в партії в цілому, так і в її керівництві. Правда, політичні конкуренти партії “Смер” вказують, що р.Фіцо не вдалося забезпечити дотримання принципу про відмову колишнім членам інших партій вступати в ряди цієї нової політичної сили. Зокрема, словацькі аналітики підкреслюють, що під час виборів заступників голови партії на з’їздах “Смер” в травні і вересні 2001 р. ними стали: заступник президента Словацької Академії наук Душан Чаплович – член Компартії Словаччини (КПС) до 1990 р., потім – член посткомуністичної ПДЛ; філософ-політолог Борис Зала – в 1990-1992 рр. – голова Соціал-демократичної партії Словаччини; Мілан Мурґаш – до 1990 р. член КПС; Моніка Беньова – симпатизуюча до 1998 р. Руху за демократичну Словаччину (РЗДС).⁹

Однак, на нашу думку, прийом в ряди партії та обрання до складу керівних органів партії “Смер” вищевказаних осіб та інших відомих у Словаччині політичних діячів, навпаки, сприяло росту авторитету цієї політичної сили та рівня її підтримки серед потенційних виборців. Не варто також забувати, що попри елементи колегіальності в керівництві, основні стратегічні рішення щодо політики партії та її організаційної розбудови ініціюються і приймаються насамперед головою “Смер” р.Фіцо. Але особистим позитивом лідера є здатність сприймати нові ідеї, які висувуються його колегами по партії.

Аналіз документів і матеріалів з Архіву партії “Смер” засвідчує, що прихід у керівництво “нових облич” не був випадковим. Більшість з обраних у 2001 р. заступників голови “Смер” уже раніше – в 2000 р. розпочали інтенсивну роботу над програмно-концептуальними партійними документами. З’їзд партії, який відбувся 9 грудня 2000 р. в м. Кошице, схвалив спеціальні ґрунтовні програмні матеріали: “Політична реформа”¹⁰, “Господарська стратегія”¹¹, “Порядок і справедливість”¹².

Документи з центрального партійного архіву підтверджують, що розробка програмних матеріалів була

ініційована ще весною 2000 р. Так, пропозиції щодо програми реформних дій партії були вперше ґрунтовно сформульовані в тезах до внутрішньопартійної дискусії, підготовленому і поданому Б.Залом на розгляд керівництва “Смер” 20 травня 2000 р. Автор в ньому сконцентрувався на питаннях реформи політичної системи в Словаччині.¹³ Водночас М.Кондрот підготував тези про політику “Смер” щодо економічної реформи.¹⁴ У 2001 р. Б.Зала розробив за дорученням керівництва партії “Смер” стратегічний документ “Державна доктрина Словацької Республіки”.¹⁵ На необхідність підготовки такого матеріалу, який після обговорення в різних громадсько-політичних колах суспільства, був би затверджений парламентом для консолідації політичних сил і нації в подальшій розбудові словацької державності, постійно вказував президент СР р.Шуєтер.

Але всі вищезгадані програмні документи партії “Смер” 2000-2001 рр. так і не визначили чіткої ідейної спрямованості цієї авторитетної уже в словацькому суспільстві політичної сили. І питання ідейно-політичного профілю “Смер” залишалося майже до початку виборчого 2002 р. відкритим.

Наприкінці 2001 р. р.Фіцо досить неочікувано оголосив, що партія “Смер” зголошується до ідеології “третього шляху”. Цей передвиборчий крок був досить вдалим, так як у словацьке політичне життя вносилися принципово нові моменти, що відображали політико-ідейні процеси в Західній Європі. Ідейними прихильниками “третього шляху” є, наприклад, Лейбористська партія Великобританії та Соціал-демократична партія Німеччини.¹⁶ Суттю нової ідейної течії є, зокрема, орієнтація в політиці на прагматизм.

Отже, на вересневих парламентських вибори 2002 р. партія “Смер” йшла з передовою ідеологією європейського типу. У передвиборчій програмі партії поняття “третій шлях” було сформульовано наступним чином: “Смер” є модерна політична партія, яка зголошується до програми Третього шляху, чим завершується програмна орієнтація “Смер” на найсучасніші напрямки європейської політичної думки. Третій шлях визнає прагматичні рішення і повернення до здорового глузду. Відкидає конфронтацію, ідеологізацію речей та економічні експерименти на людях. Третій шлях включає елементи

соціальної солідарності і росту рівня зайнятості, що досягається оптимальною комбінацією втручання держави і торгового механізму.¹⁵

Однак, в короткий строк до виборів партія "Смер", як засвідчили результати голосування 20-21 вересня 2002 р., не змогла довести навіть частині своїх постійних прихильників переваги нової партійної ідеології. Помилкою партійного керівництва і іміджмейкерів передвиборчої кампанії "Смер" була недостатня увага до роз'яснення суті ідеології "третього шляху".

Справа в тому, що певну негативну роль грав факт спекуляції із гаслами "третього шляху" з боку правлячих націонал-популістських кіл Словаччини в період 1994-1998 рр. Але РЗДС і особисто лідер Руху – В.Мечіар, під "третьим шляхом" розуміли національно специфічний, "особливо-винятковий" варіант постсоціалістичної трансформації у Словаччині – "ні капіталізму, ні соціалізму", "ні Захід, ні Схід", позаблоковість і нейтралітет Словаччини. Такий варіант "третього шляху" схильного до авторитаризму режиму В.Мечіара привів до того, що СР в 1999 р. єдиною з-поміж країн "вишеградської четвірки" не була прийнята до НАТО. СР в 1994-1998 рр. фактично знаходилася в міжнародній ізоляції. Словаччина лише після перемоги демократичних сил на виборах 1998 р. на Празькому саміті блоку в листопаді 2002 р. отримала запрошення на вступ до НАТО. Тому, аналогії з мечіарівським варіантом "третього шляху", на наш погляд, відштовхнули частину електорату від підтримки партії "Смер" на парламентських виборах 2002 р.

Таким чином, як засвідчує досвід діяльності партії "Смер" в СР, будь-яка політична сила постсоціалістичного суспільства має вищі шанси на зміцнення своїх позицій у політичному житті країни, якщо вона чітко ідейно-профільована і вчасно визначить свою політико-ідейну платформу і орієнтацію. Ідейна невизначеність або і своєрідна "розмитість" ідейних принципів партії породжує схильність до популістичної риторики. Що, на жаль, було притаманне і партії "Смер" в період 2000-2002 рр.

Після парламентських виборів партійне керівництво вирішило конкретизувати ідейну платформу партії. Голова

"Смер" р.Фіцо заявив, що партія орієнтуватиметься на центристську соціалістичну ідеологію та принципи демократичного соціалізму, якими керуються партії Соціалістичного Інтернаціоналу. Стратегічно партія націлилася на завоювання лівоорієнтованої частини електорату, яка складає стабільно третину словацьких виборців. Кристалізація ідейної платформи, поєднана з активною парламентською діяльністю партії "Смер", і в післявиборчий період кінця 2002-початку 2003 рр. забезпечує збереження її високого авторитету як однієї із найбільш популярних словацьких партій.

1. Slovensko 2002. Súhrná správa o stave spoločnosti. Ed. M.Kollar, G.Mesežnikov. – Br.: Inštitút pre verejné otázky (IVO), 2002. – S.48.
2. Vstúpenie predsedu SMER-u Roberta Fica na Mimoriadnom sneme strany SMER (Stupava 5. maja 2001) // Archív strany SMER (ASS). - Mimoriadny snem strany SMER (Stupava 5. maja 2001). – S.10.
3. Складено автором за: Rozdelenie členskej základne podľa vzdelania // ASS. – Štatistické spracovanie údajov o členskej základni a základni sympatizantov strany SMER spracované ku dňu 28.05.2000. – Tab.1; Rozdelenie členskej základne podľa veku // Ibid. – Tab.2.
4. Rozdelenie členskej základne podľa vzdelania // ASS. – Štatistické spracovanie údajov o členskej základni a základni sympatizantov strany SMER spracované ku dňu 28.05.2000. – Tab.1.
5. Rozdelenie členskej základne podľa zastúpenia v regionoch //Ibid. – Tab.4.
6. Ibid.
7. Slovensko 2001. Súhrná správa o stave spoločnosti. Ed. M.Kollar, G.Mesežnikov. – Br.: IVO, 2001. – S.103.
8. Politická reforma // ASS. - Slavnostný snem, Košice, 9. decembra 2000. – S.1-9.
9. Hospodárska stratégia // Ibid. – S.1-20.
10. Poriadok a spravodlivosť // Ibid. – S.1-14.
11. Zalu B. Politická reforma (20.5.2000) // ASS. –S.1-7.
12. Kondrot M. Návrh osnovy hospodárskej politiky strany Smer (22.5.2000) // ASS. – S.1-5.
13. Štátna doktrína Slovenskej republiky // Základy slovenskej čtatnosti. – Br.:Agentura SMER, 2002. – S.149-154.
14. Dwa.: Haughton T. Does The Third Way offer Slovakia a New Direction? // Slovak Foreign Policy Affairs. – Spring 2002. – N 1. – S.74-82.
15. SMER tretia

соціальної солідарності і росту рівня зайнятості, що досягається оптимальною комбінацією втручання держави і торгового механізму.¹¹

Однак, в короткий строк до виборів партія "Смер", як засвідчили результати голосування 20-21 вересня 2002 р., не змогла довести навіть частині своїх постійних прихильників переваги нової партійної ідеології. Помилкою партійного керівництва і іміджмейкерів передвиборчої кампанії "Смер" була недостатня увага до роз'яснення суті ідеології "третього шляху".

Справа в тому, що певну негативну роль грав факт спекуляції із гаслами "третього шляху" з боку правлячих націонал-популістських кіл Словаччини в період 1994-1998 рр. Але РЗДС і особисто лідер Руху – В.Мечіар, під "третьим шляхом" розуміли національно специфічний, "особливо-винятковий" варіант постсоціалістичної трансформації у Словаччині – "ні капіталізму, ні соціалізму", "ні Захід, ні Схід", позаблоковість і нейтралітет Словаччини. Такий варіант "третього шляху" схильного до авторитаризму режиму В.Мечіара привів до того, що СР в 1999 р. єдиною з-поміж країн "вишеградської четвірки" не була прийнята до НАТО. СР в 1994-1998 рр. фактично знаходилася в міжнародній ізоляції. Словаччина лише після перемоги демократичних сил на виборах 1998 р. на Празькому самміті блоку в листопаді 2002 р. отримала запрошення на вступ до НАТО. Тому, аналогії з мечіарівським варіантом "третього шляху", на наш погляд, відштовхнули частину електорату від підтримки партії "Смер" на парламентських виборах 2002 р.

Таким чином, як засвідчує досвід діяльності партії "Смер" в СР, будь-яка політична сила постсоціалістичного суспільства має великі шанси на зміцнення своїх позицій у політичному житті країни, якщо вона чітко ідейно-профільована і вчасно визначить свою політико-ідейну платформу і орієнтацію. Ідейна невизначеність або і своєрідна "розмитість" ідейних принципів партії породжує схильність до популістичної риторики. Що, на жаль, було притаманне і партії "Смер" в період 2000-2002 рр.

Після парламентських виборів партійне керівництво вирішило конкретизувати ідейну платформу партії. Голова

"Смер" р.Фіцо заявив, що партія орієнтуватиметься на центристську соціалістичну ідеологію та принципи демократичного соціалізму, якими керуються партії Соціалістичного Інтернаціоналу. Стратегічно партія націлилася на завоювання лівоорієнтованої частини електорату, яка складає стабільно третину словацьких виборців. Кристалізація ідейної платформи, поєднана з активною парламентською діяльністю партії "Смер", і в післявиборчий період кінця 2002-початку 2003 рр. забезпечує збереження її високого авторитету як однієї з найбільш популярних словацьких партій.

1. Slovensko 2002. Súhrná správa o stave spoločnosti. Ed. M.Kollar, G.Mesežnikov. – Br.: Inštitút pre verejnú otázku (IVO), 2002. – S.48.
2. Vzstúpenie predsedu SMER-u Roberta Fica na Mimoriadnom sneme strany SMER (Stupava 5. mája 2001) // Archív strany SMER (ASS). – Mimoriadny snem strany SMER (Stupava 5. mája 2001). – S.10.
3. Складено автором за: Rozdelenie členskej základne podľa vzdelania // ASS. – Štatistické spracovanie údajov o členskej základni a základni sympatizantov strany SMER spracované ku dňu 28.05.2000. – Tab.1; Rozdelenie členskej základne podľa veku // Ibid. – Tab.2.
4. Rozdelenie členskej základne podľa vzdelania // ASS. – Štatistické spracovanie údajov o členskej základni a základni sympatizantov strany SMER spracované ku dňu 28.05.2000. – Tab.1.
5. Rozdelenie členskej základne podľa zastúpenia v regionoch //Ibid. – Tab.4.
6. Ibid.
7. Slovensko 2001. Súhrná správa o stave spoločnosti. Ed. M.Kollar, G.Mesežnikov. – Br.: IVO, 2001. – S.103.
8. Politická reforma // ASS. – Slavnostný snem, Košice, 9. decembra 2000. – S.1-9.
9. Hospodárska stratégia // Ibid. – S.1-20.
10. Poriadok a spravodlivosť // Ibid. – S.1-14.
11. Zala B. Politická reforma (20.5.2000) // ASS. – S.1-7.
12. Kondrot M. Návrh osnovy hospodárskej politiky strany Smer (22.5.2000) // ASS. – S.1-5.
13. Štátna doktrína Slovenskej republiky // Základy slovenskej čítatnosti. – Br.:Agentura SMER, 2002. – S.149-154.
14. Duv.: Haughton T. Does The Third Way offer Slovakia a New Direction? // Slovak Foreign Policy Affairs. – Spring 2002. – N 1. – S.74-82.
15. SMER tretia